

СІМЕОНОВА ІМНА

Дніпропетровська обласна універсальна наукова бібліотека
ім. Первоучителів слов'янських
Кирила і Мефодія

Дніпропетровська обласна організація
Національної спілки краєзнавців України

Січеславщина

Краєзнавчий альманах

Вип. 10

За науковою редакцією
д.і.н. Ігоря Кочергіна

Дніпро
2022

Упорядник Ігор Олександрович Кочергін

Головний редактор д.і.н. І.О. Кочергін
Редколегія: В.С. Старостін, І.С. Голуб, Н.М. Тітова

- С 41** **Січеславщина** : Краєзнавчий альманах. Вип. 10.
/ Управління культури, націонал. і релігій Дніпропетр.
облдержадміністрації, Дніпропетров. обл. універсал.
наук. б-ка ім. Первоучителів слов'янських Кири-
ла і Мефодія, Дніпропетровська обласна організація
Національної спілки краєзнавців України ; упоряд.
І. О. Кочергін. – Дніпро : ДОУНБ, 2022. – 128 с.

Цим виданням ДОУНБ продовжує випускати краєзнавчий альманах «Січеславщина». До 10-го випуску увійшли статті істориків і краєзнавців з Києва, Дніпра, Кам'янського, Кривого Рогу, Новомигурської та Нікопольщини. Публікації присвячені окремим сторінкам історії краю, його культурній спадщині, діяльності видатних людей. Матеріали та документи, опубліковані в альманасі, раніше не друкувалися. Продовжуємо традицію подавати бібліографію відомих краєзнавців. Цього разу представлено публікації кандидата історичних наук Владислава Грибовського.

Точка зору авторів може не співпадати з точкою зору редакції.

Видання структуроване за розділами, містить надані авторами ілюстрації, розраховане на істориків, краєзнавців, вчителів, журналістів — усіх, хто досліджує та популяризує історію Дніпропетровщини.

Електронна версія видання розташована на сайті ДОУНБ:
<https://www.libr.dp.ua>

УДК 94(477.63)

© Дніпропетровська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія, 2022

© Дніпропетровська обласна організація Національної спілки краєзнавців України, 2022

© Обкладинка, графічні елементи макета

Г.Л. Іващенко, 1997

КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА СІЧЕСЛАВЩИНИ

Олександр Харлан

До питання локалізації
місць розташування
втрачених історичних
сакральних об'єктів
на теренах села
Іллінка колишнього
Томаківського райо-
ну Дніпропетровської
області

Серед сотень малих населених пунктів Січеславщини лише незначна їх частина має власну досліджену історію, що постала на основі натурних обстежень, аналізу історичних джерел або краєзнавчих розвідок. Незважаючи на інтерес, який дослідники виявляють до вивчення історії окремих поселень, залишається багато сюжетів, вивчених недостатньо, що обумовлюється браком або й відсутністю історичних джерел. Пошуки та відкриття знову і знову повертають краєзнавців до розвідок, здавалося б, уже знайомих місць і поступово уможливають здійснювати нові відкриття, що надихають і допомагають скласти повнішу історію окремих поселень, які існують на широких теренах нашого краю.

Неодноразово нами піднімалася тема винищення та нівелювання індивідуального вигляду історичних поселень нашого краю. Цього разу увага приділена невеликому селу Іллінка колишнього Томаківського району¹ Січеславщини. Тут, як і в багатьох інших поселеннях, існувала низка цікавих об'єктів, які виникали в різний час. Проте, сьогодні, вже нічого не нагадує про їх існування. Більше того, зникли навіть деякі назви історичних поселень, що раніше існували. Нами використано картографічні джерела та співставлено з сучасним середовищем поселення, прослідковано риси й особливості історичних теренів, на яких виникали поселення з відповідною планувальною структурою та окремими

¹ Нині в складі Новокиївської сільської рада Нікопольського району. Населення – 926 мешканців.

складовими.

Застосовуючи методи теоретичних досліджень, у т. ч. історичний метод при системному підході, коли об'єкт вивчення розглядається в усій його генезі, спробуємо попередньо розглянути виникнення населеного пункту. Для цього укладено принципову схему його територіального розвитку за головними історичними етапами та виявлено головні структурні елементи.

Іллінка розташовується на південному кордоні Дніпропетровської області в південно-східній частині сучасного Нікопольського району². Територія села пролягає по правому берегу Каховського водосховища.

Джерел з історії с. Іллінка виявлено вкрай мало. Розвиток села, його структури та територіальних змін його плану можна простежити за картографічними джерелами кінця XVIII ст., II пол. XIX ст., II пол. XX ст., кін. XX ст. Звертаємо також увагу на окремі назви, що існували тут у різні часи.

Серед варіантів назв поселень на теренах сучасної Іллінки на різночасових картографічних джерелах знаходимо: Гола Грушівка (кін. XVIII ст.), сільце Іллінське та Грушівка (Гологрушівка, 1853 р.), Іллінське та Грушівка (Гологрушівка, сер. XIX ст.), Іллінка-Грушівка та Гаманцовка (1941 р.), Ilinka (Gruschewka), Chutora Tomakowskij, Gamanzowka, Die Insel Surkowka (1943 р.), Іллінка (1989 р.). Як бачимо, три населених пункти, розташовувалися поруч і вже в наш час, коли вони фактично злилися в єдине поселення, їх вирішили називати Іллінка, забувши зовсім назву Грушівка та Гаманцівка.

Місцевість вищезгаданих поселень розташована на великому мисовидному утворенні Каховського водосховища, що обмежується з півночі старовинною балкою Грушівкою. З північно-західного боку в неї врізалася менша балка під назвою Просяна (на сучасних мапах) – Крута [2, с. 16]. По тальвегу стародавньої балки протікає річечка з тією ж назвою – Грушівка (іноді називають Ревун), вище за течією Дніпра на відстані 1 км розташоване село Добра Надія, нижче за течією на відстані 2,5 км – місто Марганець. Через село пролягає автомобільна дорога.

Реконструювати історичний ландшафт, який зник після утворення штучного водосховища, можна на основі вище наведених картографічних джерел. Річка Грушівка протікала вздовж північної околиці с. Грушівки, з півдня до села підходила широченька заплава, утворена водами більшої річки – Джуган. Дві річки утворювали півострів, на перешийку якого (в північно-східній його частині) і

² В області було 22 райони, зараз залишилося 7. До Нікопольського району увійшли Марганець, Покровськ і Томаківський район.

знаходилася слобода Грушівка з церквою Архистратига Михаїла на південній околиці. Західніше, нижче за течією р. Грушівки на цьому ж мису, розташовувалося невеличке сільце Іл'їнське [9]. На південь від Грушівки в 1920–1940-х рр. утворився невеличкий висілок в одну вулицю під назвою Гаманцівка. Між мисом і Дніпровським річищем існували плавні, утворені невеличкими річками – Тарас, Кума, Дніприще, Переволока, Бугача, Мале Річище.

Про величні грушівські краєвиди з чудовими панорамами знаходимо у Феодосія Макаревського: *«...Урочище Грушівка, своєю прекрасною мальовничою місцевістю давно пригортало до себе увагу багатьох шанувальників краси природи...»* [17, с. 212].

Про давнє освоєння місцевості говорить велика кількість залишків кераміки, які щороку знаходять археологи та місцеві мешканці у водах Каховського водосховища [1, с. 73]. Велика кількість курганів, розкиданих навколо Іллінки, теж підтверджує перебування давніх племен на грушівських теренах в сиву давнину. За браком досліджень період Київської Русі на даній місцевості залишається невідомим.

У часи Литовсько-Польської держави *«...польські комісари..., мали тут загальну свою маєтність»* [17, с. 213].

У період Запорозької Січі утворюється велика кількість зимівників і хуторів по р. Грушівка, згодом окремі розросталися і перетворювалися на слободи і села. На півдні Кодацької паланки найщільніше були заселені й освоєні береги Дніпра, саме в гирлі урочища Грушівка у запорозьких козаків були помешкання, де вони відпочивали від військових походів. У II пол. XVII ст. поблизу гирла р. Грушівка існував зимівник кошового отамана Івана Сірка [7, с. 42]. У літописі Величка зазначається, що І. Сірко помер на *«своїй пасіці в Грушівці»* 1 серпня (11 серпня за н. ст.) 1680 р. [13, с. 265]. Місцеве урочище називалося Сірківка, завдячуючи назві «Сіркова пасіка» [10, с. 43], це відомо і з картографічних джерел 1920–1930-х рр.

За відомою картографією найдавніші невеличкі хутірці розміщувалися наприкінці XVIII ст. уздовж берегових ліній річечки Грушівки, що протікала по тальвегу однойменної балки, так званого Річища та Лиману. Вже тоді Грушівка, Річище і Лиман разом утворювали великий мис, на перешийку якого (в північно-східній частині) і виникли два поселення майбутня Іллінка та Гола Грушівка. До 1775 р. займище (урочище) Грушівка на Дніпрі біля р. Джугань (Джуган) було відоме як козацький зимівник.

Землі були настільки багаті, що вже після ліквідації Вольностей Запорозьких і розгрому Січі їх не могли

поділити між собою російські вельможі – князі Вяземський і Прозоровський, графи Чернишов і Толстой, тільки втручанням Г. Потьомкіна суперечку було вирішено.

За одними даними, в 1776 р. [8, с. 203-204], за іншими – в 1777 р. урочище Голу Грушівку у рангову дачу отримав генерал-майор Федор Матвійович Толстой [5, с. 23]. В 1783 р. вона знаходилася у відмежованій дачі № 99 (12 302 дес.). За ревізією 1782 р. за графом Толстим значилося 12 000 дес., 464 мешканці (315 ч. і 149 ж.), 3 млини, 400 фруктових дерев, 200 голів великої рогатої худоби. Отримавши усі права на поселення, вже в 1785 р. генерал-майор Ф.М. Толстой почав піклуватися про будівництво храму в ньому.

Управитель маєтку, довірений полковий осавул Бабічев (Бабіч) Степан Федорович, залюднивши та упорядкувавши слободу *«польськими вихідцями і одруженими запорозькими козаками»*, опікувався разом із громадою будівництвом церкви. Для цього, заготовивши потрібну кількість дерева, за участі губернської Канцелярії та Межової експедиції, виділивши 120 десятин землі при річці Томаківка³ для причту майбутньої церкви, Бабічев підготував формальну заяву у вересні 1785 р. правителеві Катеринославського намісництва Синельникову з приводу будівництва [17, с. 213].

Картографія XVIII ст. вказує місця влаштування осель перших мешканців майбутніх сіл. Перші квартали житлової забудови як і запорозькі зимівники розташовувались вздовж берегових ліній р. Грушівки, Річища і Лиману. У 1785 р. у слободі Грушівка налічувалось 94 двори, в яких мешкали польські вихідці й одружені колишні запорозькі козаки. В прилеглих поселеннях, а саме: Архангельській – 39 дворів, Григорівській і Усть-Томаківській – 61 двір, Томаківській (полкового старшини Івана Вербця) – 2 двори, Томаківській (графа Розумовського) – 6 дворів, Томаківський державний – 16 дворів, Семенівці – 21 двір, Криничуватій – 3 двори, вахмістра Крем'янського – 2 двори, усього 244 двори, в них мешканців – 1 284 душі [17, с. 214].

На будівництво церкви Архістратига Михаїла було заготовлено 230 нерізаних соснових колод, 100 нерізаних колод, 60 дубів на підвалини (фундаменти), грошей 700 карбованців. Для майбутньої церкви було зібрано церковну літературу, церковний одяг, хрести, чашу, дискос, зірку, гробницю, спис, ложицю срібну, кадильницю, свічники, лампади і дзвін.

3 Річка Томаківка мала довге русло і впадала в Дніпро, об'єднавшись з р. Грушівкою, зливалась із Річищем і р. Джуган. Більша частина західної межі земель дачі Толстого пролягала руслом р. Томаківка, тому при описі земель і поселень, що належали йому, вказувалося «при річці Томаківка».

З повідомлення Словенської духовної Консисторії: «...в слободі Грушевке, она ж и Голая, дозволить устроить деревянную церковь, во имя Архистратига Михайла, а священника Павла Порохова... определит теперь же в означеную слободу Грушевку как для преподавания тамошнему народу христианских треб и для наблюдения за успешным ходом работ по постройке церкви». 6-го жовтня 1785 р. видано благословительну грамоту на закладку та спорудження церкви, а 8-го листопада того ж року в слободі Грушівці було освячено місце й закладено її спорудження [17, с. 216]. Дерев'яний храм збудовано у 1786 р., а 6 березня 1787 р. освячено.

У 1791 р. Іллінське (Іллінка) належала Іллі Слоновському (вважається, що назва походить саме від його імені), а пізніше колезькому радникові Андрію Слоновському [8, с. 215].

У 1793 р. Гола Грушівка (Ільїнка) стає володінням колезького асесора Фалєєва, який займався будівництвом каналу на дніпровських порогах. У цей час у селі було 129 дворів, де проживало 578 мешканців, чотири вітряки й один млин з обробки проса [5, с. 23].

Після графа Толстого Голою Грушівкою володів прем'єр-майор Михайло Гнатович Станкович. За описом 1820 р. тут існувало 137 дворів, діяв винокурний завод (на 7 кубів, 24 майстри, і випускав 3 260 відер спирту на рік), а також кінний завод більш ніж на 2 250 коней [8, с. 203]. У 1829 р. тут мав землі (12 302 дес. разом із селами Миколаївкою та Мисом Доброї Надії) генерал-майор Дмитро Михайлович Станкович [8, с. 203–204].

У 1845 р. частина с. Іллінського (Іллінки) належала Мар'ї Сокологорській (у дівочтві Слоновській). Опис вигляду села поміщиці Слоновської та с. Голої Грушівки в 1856 р., побуту його мешканців знаходимо у А. С. Афанасьєва-Чужбинського [3, с. 159–161].

Картографія сер. XIX ст. вказує на лінію розмежування між селом Грушівка (Гологрушівка) і сільцем Іллінське, яка проходила майже з півночі на південь і являла собою не лише умовну межу, а й лінію, яка суттєво впливала на формування планувальної структури поселень. Вздовж неї до сер. XIX ст. виникла вулиця, а вже у I пол. XX ст. саме її напрямку буде підпорядковано трасувальну вісь виселку Гаманцівка. Напрями вуличної мережі двох поселень

підпорядковані шляхам, що тягнулися з півночі. Грушівка тягнулася вздовж напрямку Миколаївка – Мис Доброї Надії (перетинаючи через місток, р. Грушівку, оперізував підосху величезного пагорба). До Іллінського вела дорога від сільця Мар'їнського (перетинаючи р. Грушівка по містку). Дерев'яна церква розташовувалася на величезній незабудованій ділянці території, яку трикутником оперізували житлові вулиці Гологрушівки. На території Іллінського розміщувалась велика кількість будівель, які стояли окремо від сільця (житлових вулиць). На захід від Іллінського продовжував існувати окремих хутір, що розміщувався в долині р. Грушівка, поблизу гирла і називався Сірківкою.

Після Східної війни (Кримської) кількість населення значно зменшилася. У 1859 р. село власницьке Грушівка мало 5 дворів з 46-ма жителями, з яких 27 чол. і 19 жін., а також православну церкву [14, с. 18]. За даними 1863 р., у поміщицькому володінні Грушівка (Гологрушівка) нараховується та ж кількість дворів і мешканців – 46 жителів на 5 дворів [11, с. 119].

Невідомо, скільки простояла дерев'яна церква Архистратига Михаїла. Креснавець Богуш П. М. запевняв, що до 1882 р. Саме в цьому році збудовано нову кам'яну церкву [15, с. 190]. Аналізуючи доступну картографію XIX–XX ст., приходимо до висновку, що дерев'яна і кам'яна церкви певний час розташовувалися поруч. Зробивши накладення відмасштабованих фрагментів карти др. пол. XIX ст. (мал. 1) і перш. пол. XX ст. (мал. 2), отримали локалізацію двох храмів на церковній ділянці (мал. 3).

Завдяки двом відомим малюнкам Іллі Репіна «Церква в Грушівці», виконаним у 1880 р., ми маємо уявлення про зовнішній вигляд старої дерев'яної церкви і дзвіниці коло неї (мал. 4, 5).

На першому зображено зовнішній вигляд дерев'яної церкви Архистратига Михаїла [12]. Дерев'яна хрещата в плані п'ятизрубна зі скороченими бічними гілками з однією главою на середохресті, яку встановлено на восьмигранному барабані з декоративною главою. Простір середохрестя домінує над бічними об'ємами, що досягається значними розмірами куполу на високому світловому барабані. Просторово-композиційне рішення пам'ятки збудовано на підкреслено домінуючому значенні вертикалей, що характерно для багатьох хрещатих

дерев'яних храмів північної частини Поділля й особливої групи волинських дерев'яних церков, хрещатих у плані, з монументальною грушовидною главою у центральній частині. Бічні гілки покрито двоскатними дахами, яким на фасадах відповідають трикутні фронтони. Зруби завершено профільованими карнизами. Дверні прорізи прямокутні. Вертикальна шалівка значно збільшує висоту глави і зрубів. Наличники вікон, дверей і карнизів прикрашені простою різьбою. На малюнку, зробленому з південно-східної сторони, добре видно пізніше прибудовану обабіч вітваря прямокутну в плані кам'яну ризницю. Можливо, з північної сторони була така ж прибудована ризниця.

На другому малюнку зображено дзвіницю грушівської церкви. Сама церква зображена на дальньому плані [4, с. 32]. Дзвіниця розташовувалась у південно-західному напрямі від церкви. Два стовпи з перекладиною, до яких прив'язано кілька дзвонів. Зверху їх прикриває простий двосхилий дах. Ця дзвіниця відкритого типу, збудована, мабуть, в один час із церквою, привернула увагу видатного живописця своєю простотою і в той же час архаїчністю. Саме такий тип будівель був найстарішим не тільки на колишніх землях запорозьких козаків, а й по усіх регіонах України [18, с. 153–158].

Завдяки відкриттю в 2006 р. архівних фотоматеріалів у Санкт-Петербурзі авторства відомого катеринославського дослідника церковної старовини Володимира Машукова нами було знайдено фото «Катеринославська губернія, Катеринославський повіт, село Гологрушівка, церква Архангела Михаїла. Надгробний хрест 1757 року з пісковика» [19, с. 21–23]. На цьому фото зафіксовано великий надмогильний хрест, а на задньому плані вдалині ледве помітний білий кам'яний храм. Зображення храму було дуже розпливчастим, довелося робити прорис. Хоча ракурс, з точки зору сприйняття об'єкту, був не дуже вдалим, саме завдяки даному фото в подальшому вдалося зробити відкриття й упізнати на нововиявлених фотодокументах храмову споруду.

Виконаний попередній аналіз доводив, що храм було збудовано в єпархіальній традиції у формах еkleктичної архітектури з рисами псевдоруського стилю. З поздовжньою віссю схід-захід і розвиненим західним раменом, з прибудованою високою в кілька ярусів

дзвіницею, прямокутною в плані та увінчаною високим шатровим завершенням типу восьмерик на четверику із маленькою маківкою і великим кованим хрестом. Над головним об'ємом було зведено круглий світловий барабан, який увінчувався масивною цибулястою маківкою з характерним контуром і великим кованим хрестом. Храм був потинькований і побілений. Поруч із храмом існувала сторожка. Неподалік від церкви розташовувались будинок священика і церковнопарафіяльна школа. На захід від храму, на значній відстані, існувало старовинне кладовище зі старими хрестами козацького часу. Володимирові Машукову вдалося зафіксувати три хрести з пісковика, вони ще не відомі дослідникам.

Наступний крок наших досліджень відбувся в 2021 р. під час перегляду напрацювань українських колег Сергія Бакути й Олександра Алфьорова, що повідомляли про знайдення в архіві російського науково-дослідного музею архітектури ім. О. В. Щусєва фотографій 1890–1905 рр. Володимира Машукова, на яких згідно записам начебто зафіксовано храм поблизу міста Ніжина та козацькі надгробки неподалік цього храму. На основі наших напрацювань, ми зі стовідсотковою впевненістю визначили, що фото відомого дослідника зберегли для нас храм села Гологрушівки, повідомивши дослідників-авторів про помилкову анотацію фотоматеріалів у російському архіві [20, с. 25–26]. Нововиявлені джерела (мал. 6, 7) дозволили уточнити окремі характеристики культової будівлі та з'ясувати певні особливості навколишнього середовища з окремими об'єктами церковного комплексу. Було з'ясовано, що у плані церква була прямокутною з ледве помітними крепівками в місцях бічних входів на північному та південному фасадах і прямокутним вітварем.

Дослідники Сергій Бакута й Олександр Алфьоров, які вважали, що на фото храм поблизу Ніжина, були задоволені, що нам вдалося локалізувати пам'ятку в іншому місці. Вони навіть запропонували кілька варіантів прочитання епітафії на знайденому фото хреста. Тож ми з посиланням на них наводимо текст повідомлення: «...це пам'ятний козацький хрест XVII століття, що був встановлений, скоріше за все, на поминання козаків, що могли загинути у військовому поході, на чужині. Текст повністю прочитати поки що не вдалося. Попередньо ми його трактуємо так: *«Сей крестъ // для*

па(м)яти // рабовъ Божихъ Да//мияна Ива[на?] Ма//кара Сп[...нрзб...] пос//тавленъ // Року 1670 // Дня 6-го // [...]ен[...] (генваря?)». Скоріше за все, це – кенотаф, символічна могила. На це вказує текст – «для пам'яті», тобто для поминання. Вказані у тексті чоловіки могли загинути на чужині, наприклад, у військовому поході. Зазвичай тіла загиблих рядових козаків не доправляли до дому, а ховали на місці загибелі. А родичі на батьківщині ставили пам'ятного хреста, щоб було де поминати... І варіант напису – «*Сей крест для пом'яти рабов Божих Дамиана и Василия Карастілов паставлен...*» [20, с. 25–26].

Нововиявлені фотоматеріали дозволили з'ясувати форму церковної ділянки, наявність окремих складових культового комплексу і деталі храмової споруди. Виявилось, що зі сходу до храму були прибудовані ризниця і дияконик. На південний схід від вітваря в межах церковної огорожі існувала невеличка будівля, вірогідно, каплиця (квадратна у плані, накрита високим дахом), а на південний захід від церкви, поблизу з центральним (західним) входом в огорожі розміщувалася могила священика Павла Івановича Висоцкого. Високий мармуровий хрест над його могилою добре видно на фото. Кілька дерев було висаджено поруч із могилою. Залишки цього хреста зараз зберігаються у селі на рештках храму. На фрагменті можна прочитати: «*Здесь // покоится прах // Священника // Павла Іоаннова // Висоцкаго // ..шаго 1896 года // ..Дек...ря 26 дня // ...годи своей жи...*» (мал. 8).

Південніше та північніше огороженої ділянки храму розташовувались великі глинобитні споруди (хата священика та школа). З попередніх досліджень нам відомо, що на захід від церкви існувало старовинне козацьке кладовище (відомі за фотографіями три хрести з його теренів). Його місце розташування можна локалізувати завдяки наступним напрацюванням.

У 1913 р. у селі Гологрушівка з присілками Царська Милость, Мис Доброї Надії, Іллінка, Мар'ївка і Божедарівка проживало 2 523 мешканці, з яких 1 276 чоловіків і 1 247 жінок. При храмі землі було 147 десятин, з якої 27 десятин були непридатні до обробки. Прибуток у розмірі 1 560 рублів приносила церковна земля [15, с. 190].

Біля кам'яного храму 1882 р. була розташована садиба священика, у 1913 р. тут споруджено новий будинок священика Чайкіна⁴. При храмі був також псалтирник –

⁴ Чайкін Аврамії Автономович народився у 1860 р., закінчив духовну семінарію, з 1884 р. став священиком, з 1911 р. призначений до церкви Архістратига Михаїла.

Хреновський Микола Петрович⁵ [15, с. 190].

Тепер ділянка, розташована на березі сучасного Каховського моря, з цікавою історією отримала важливу інформацію про колишній культовий комплекс на теренах села. Про стару назву села нагадує невеличкий мис Грушівський, береги якого омивають хвилі Каховського водосховища, а про колишню церкву у селі Гологрушівка нагадує невеличкий земляний насип. Під тонким шаром землі знаходяться залишки фундаментів, які потребують ретельного археологічного дослідження. Їх вивчення зробить можливим професійно реконструювати зовнішній вигляд старовинної церкви і уможливить її відтворення.

Звісно, це – певний етап історичного процесу «пригадування» знівельованої в радянську добу історії рідного краю. Попереду археологічне дослідження фундаменту кам'яної церкви, локалізація місць розташування першої – дерев'яної церкви (яку малював Ілля Рєпін), козацького цвинтаря (інформацію про який ми знайшли в далекому Санкт-Петербурзі). Археологічні дослідження колишнього церковного місця дозволять відкрити численні загадки з історії храму і уможливлять задум про відбудову втрачених об'єктів і відтворення унікального середовища давнього поселення з багатою історією.

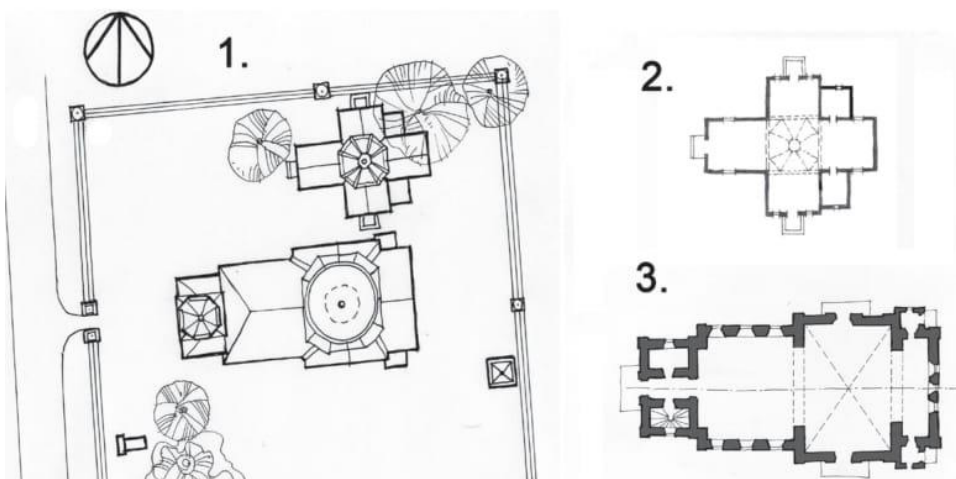

Мал.1. Фрагмент карти російського Військово-топографічного депо. 1875 р. (Шуберта) [6].

⁵ Хреновський Микола Петрович народився у 1855 р., закінчив монастирську школу, у 1887 р. став псалтирником, а з 1892 р. призначений псалтирником до церкви села Гологрушівка Вишетарасівської волості Катеринославського повіту

Мал. 2. Фрагмент німецької топографічної мапи 1943 р. [8].

Мал. 3. Плани: 1 – Розташування кам'яного храму та першого – дерев'яного на церковній ділянці с. Гологрушівка на поч. 1880-х рр. Реконструкція О. Харлана (2022 р.). 2 – План першої дерев'яної церкви, освяченої в 1787 р. Реконструкція О. Харлана (2005 р.); 3 – План другої кам'яної церкви, збудованої в 1882 р. Реконструкція О. Харлана (2021 р.).

Мал. 4. Церква святого Архистратига Михаїла у селі Грушівка (Гологрушівка) Вишетарасівської волості Катеринославського повіту. Зовнішній вигляд 1880 р. з південного сходу. Прорис автора за малюнками Іллі Репіна (2005 р.).

Мал. 5. Церква святого Архистратига Михаїла у селі Грушівка (Гологрушівка) Вишетарасівської волості Катеринославського повіту. Зовнішній вигляд 1880 р. з південного заходу. Прорис автора за малюнками Іллі Репіна (2005 р.).

Мал. 6

Мал. 7

Мал. 6. Фото кам'яної церкви Архистратига Михаїла у селі Грушівка (Гологрушівка) Вишетарасівської волості Катеринославського повіту після 1896 р. Загальний вигляд з північного заходу (за матеріалами науково-дослідного музею архітектури ім. О. В. Щусева).

Мал. 7. Фото кам'яної церкви після 1896 р. Загальний вигляд з південного заходу (за матеріалами науково-дослідного музею архітектури ім. О. В. Щусева).

Мал. 8. Фото вцілілого фрагменту надгробку священика Павла Висоцького, що зберігається на території колишнього храмового місця с. Грушівка (сучасна Іллінка) (за матеріалами Інтернету).

Список використаних джерел і літератури:

1. Археологія Української РСР. Ранньослов'янський та давньоруський період. – Київ: Наукова думка, 1975. – Т. 3. – С. 73.
2. «Атлас Дніпровського басейну. Каховське водосховище». – Київ : КП МОУ «Киевская ВКФ», 2004. – С. 16.
3. Афанасьев-Чужбинский А. Поездка в Южную Россию. Ч. 1. Очерки Днепра. – СПб., 1861. – С. 159–161.
4. Белічко Ю. Україна в творчості І. Ю. Рєпіна. – Київ : Мистецтво, 1963 / «Церква в Грушевці», пап., на кар., олів. 19 x 24,8. 21 червня. Держ. Російський музей. – С. 32.
5. Богуш П. М. Илья Репин на Никопольщине. – Днепропетровск : Пороги, 1993. – С. 23.
6. Військово-топографічна мапа Російської імперії др. пол. XIX ст.
7. Грибовський В. Історичний нарис // Пам'ятки історії та культури міста Марганець (За матеріалами «Зводу пам'яток історії та культури України»). – Дніпро : Журфонд, 2018. – С. 29–107 – С. 42.
8. Truppenkarte. 1. Ausgabe: VII. 43. L-36-22-A Krassnogrigrorjewka. Rubland 1:50000. Німецька топографічна мапа 1943 р.
9. Заруба В.М. Історико-статистичні описи поселень Верхньодніпровського та Катеринославського повітів. – Дніпро : Ліра, 2018. – С. 203–204.
10. „Карта Екатеринославского узда” согласно постановлению Екатеринославского уездного земского собрания дополнением военно-топографической карты составил в 1901 году по данным теодолитной съемки межевой инженер Н.Н. Соколов.
11. Кащенко А. Великий Луг Запорозький. – Екатеринослав : типо-літографія Катерининської жел. дороги, 1917. – С. 43.
12. Материалы для военной географии и военной статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Военное обозрение Екатеринославской губернии / Составил Генерального штаба подполковник Павлович.

- Санкт-Петербург : Военная типография, 1863. – С. 119.
13. Рисунок и акварель русских художников втор. пол. XVIII – нач. XX вв. Каталог выставки. Киевский Государственный музей русского искусства. – Киев, 1964 г. / Репин Илья Ефимович. Рисунки, выполненные во время путешествия по Украине в 1880 году / «Церковь в Грушевке» б., граф. кар., растушка 19 × 24,7 (РГ-150).
 14. Самійло Величко. Літопис / пер. В. Шевчук. – Т. 2. – Київ : Дніпро, 1991. – С. 265.
 15. Списки населенных мест Российской империи, составленные и издаваемые Центральным Статистическим Комитетом Министерства внутренних дел. XIII. Екатеринославская губерния с Таганрогским градоначальством. Список населенных мест по сведениям 1859 года. – Санкт-Петербург, 1863. – С. 18.
 16. Справочная книга Екатеринославской епархии за 1913 год. – Екатеринослав: Типография Сем. Ив. Барановського, 1914. – С. 190.
 17. Феодосий (Макаревский). Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской епархии. Церкви и приходы прошедшего XVIII столетия. – Днепропетровск : Дніпрокнига, 2000. – С. 212.
 18. Харлан О.В. До історії церкви святого Архистратига Михаїла села Грушівка Вишетарасівської волості Катеринославського повіту / О.В. Харлан // Історія і культура Придніпров'я : невідомі та маловідомі сторінки : наук. щорічник. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2007. – Вип. 4. – С. 153–158.
 19. Харлан О. До історії другої гологрушівської кам'яної церкви в ім'я Архангела Михаїла // Моє Придніпров'я : Календар пам'ятних дат Дніпропетровської області на 2017 рік / упоряд. І. Голуб. – Дніпропетровськ : ДОУНБ, 2016. – С. 21–23.
 20. Харлан О. Нові матеріали до історії кам'яної церкви в ім'я Архангела Михаїла в Гологрушівці // Моє Придніпров'я : Календар пам'ятних дат Дніпропетровської області на 2022 рік : Краєзнав. бібліограф. видання / упоряд. С. Жилінська. – Дніпро : ДОУНБ, 2021. – С. 25–27.

Сторінки історії Січеславщини

Солдатенко Г.М. Проблеми територіальної локалізації .
головних подій жовтоводської битви 1648 року.....3

Мельник О.О. Товаропостачання та побут гірників у
1920–1921 роках21

Історія міст і сіл Січеславщини

Кочергін І.О. До питання виникнення населених пунктів Криничанського району36

Буланова Н.М. Заворушення в Дніпродзержинську 1972 р.
Причини та наслідки44

Культурна спадщина Січеславщини

о. Юрій Мицик. До зв'язків православних монастирів з
Запорозької Січчю53

Харлан О.В. До питання локалізації місць розташування втрачених історичних сакральних об'єктів на теренах села Іллінка колишнього Томаківського району Дніпропетровської області.....60

Василенко Н.Є. Катеринославське панство у сатирично-гумористичній повісті Д. Яворницького «Поміж панами» (до історії написання твору за епістолярними джерелами)75

Лучка Л.М. Книжкова колекція 1918 року: автори
та видавництва82

Ім'я в історії Січеславщини

Ганна Кирилівна Швидько – вчений, краєзнавець, громадський діяч (Некролог).....87

Ірина Миколаївна Ковальська-Павелко – історик, педагог, краєзнавець (Некролог).....90

Бібліографія Січеславщини

Бібліографія праць Владислава Грибовського.....92

Відомості про авторів.....122

*Список членів Дніпропетровської обласної організації
Національної спілки краєзнавців України на 2022 р.*.....123